

УДК 911.52

Коржик В.П.

Ландшафтознавчий аналіз історичних подій на Глибоччині

Коржик В.П. Ландшафтоведческий анализ исторических событий на Глибоччине. На примере битвы 1497 года в Козминском лесу (Буковина, Глыбокский район) между армиями польского короля Яна Ольбрахта и молдавского господаря Стефана Великого анализируется роль влияния природно-антропогенных ландшафтов на ход исторических событий и восстанавливаются особенности и черты природных условий.

Korzhyk V. Landscape analysis of historical events in Hlyboka region. On an example of fight of 1497 in Kozmin Wood (Bukovyna, Hlyboka district) between armies of polish King John Olbracht and moldavian Duke Stephan the Great the role of natural-anthropogenous landscapes in realization of historical events is examined and the characteristic features of natural conditions are restored.

В розробці регіональних схем оптимізації природокористування важливими елементами є вивчення тенденцій розвитку природно-антропогенного середовища як чинника і антуражу життєдіяльності людини. Всі події в ході історико-географічного процесу, під яким розуміємо постійно зростаючу антропогенізацію тієї частини ландшафтної оболонки, яка „включається” до сфери інтересів людини соціальної і потрапляє в тій чи іншій мірі під інтегруючий трансформуючий вплив його різноманітної діяльності у прямій чи опосередкованій формі [4], відбуваються у конкретних ландшафтних умовах. Вони визначають етнографічні особливості господарювання, ресурсну базу економіки, загальний екологічний стан, психофізичну атмосферу [1, 5], і саме тому їх необхідно обов’язково враховувати при будь-яких реконструкціях історичних подій. Водночас, за принципом зворотного зв’язку, характер господарювання та перебіг знакових історичних подій надають можливість у певній мірі реконструювати стан природно-антропогенного середовища на певний часовий відрізок, що важливо у історико-географічних дослідженнях і вивченні антропогенних змін довкілля.

Автором ретроспективно досліджувались антропогенні зміни ландшафтів Чернівецької області починаючи з раннього трипілля [2], проте Глибоцький район ще недостатньо повно вивчений, а історична інтерпретація ряду знакових подій, що відбулись на його території, потребує певного ландшафтознавчого коригування.

Метою цієї публікації є ретроспективна реконструкція природно-антропогенної обстановки на території нинішнього Глибоцького району Чернівецької області на час відомої військової сутички 1497 року між Польщею та Молдавським князівством, яка отримала назву битви у Козминському лісі, а

також виявлення впливу природної ситуації на перебіг військових дій. Для відтворення природних умов використовувався комплекс підходів і методів, розроблених автором у попередніх історико-географічних дослідженнях [2, 3].

Основна частина. Ситуаційне розміщення Глибоччини в зоні північно-східної підгірної периферії Карпат визначило хід локального історико-географічного процесу. Основними ситуаційними особливостями регіону були:

– розміщення у південній частині зони широколистяних лісів з переважанням ландшафтів горбисто-грядових височин та широких лучно-болотистих долин річок Великий та Малий Сірети, що позначилось на процесі заселення і господарського освоєння;

– розташування на основному шляху міграції та товарообігу з північної частини Європи до Подунав'я доволі зручною для просування долиною р.Сірет;

– близькість до провідних центрів етноформування, давність заселення та сильна залежність від політичної ситуації в контактній зоні „ліс-степ”;

– рослинна строкатість завдяки наявності декількох ареалів виходу на поверхню вапнякових та вапняковміщуючих відкладів. Останній чинник є доволі вагомим, оскільки на тлі майже суцільної лісової рослинності до карбонатних ареалів приурочені ділянки остепненої (район Гораїка південніше сіл Черепківці та Новий Вовчинець) і лучної (урочище Варниця поблизу с.Біла Криниця).

З огляду на це, важливим показником освоєності регіону був і залишається ступінь лісистості. Ліси Буковини, їх розповсюдження і порідний склад є функцією антропогенізації ландшафтів регіону і чутливо реагували та реагують, як своєрідний красномовний індикатор, на зміни тенденцій в еволюції природної та антропогенної складових. Ступінь лісистості тісно корелюється із ступенем освоєності, під якою розуміємо співвідношення різних видів угідь з огляду на глибину антропогенної змінності компонентів та геосистем в цілому [6]. Для Глибоччини інваріантними залишаються широколистянолісові ландшафти середніх та високих терас річок Великий та Малий Сірети, їх основних приток, горбисто-грядових та плакорних вододілів.

Окремі незаліснені ділянки з остепненим флористичним складом ймовірно існували поблизу сучасних сіл Біла Криниця – Вовчинець (раніш згадана Гораїка). Що ж до сплосчених, посічених старичними протоками низьких I-II терас Сірету, то сучасні лучно-болотні, місцями торфовані ґрунти свідчать про наявність у недалекому минулому майже суцільної важкопрохідної лучно-болотної та болотної рослинності з окремими острівцями деревної, а наявність гідрофільних викопних молюсків – про періодичні підтоплення повеневими водами (як локальний прояв епохи “всесвітніх” потопів). Широка ж тут висока заплава була вкрита густими заростями верби, тополі та осики. До того ж, протягом середнього голоцену відбувалось і ще продовжується формування уступу сучасних заплав і відчленування їх з рівня першої тераси. З цієї причини в межах днищ долин практично відсутні поселення ранньо- та середньо трипільського і пізніших часів, а самі вони приурочені до дренажних середніх та частково високих терас. До цих же ландшафтних комплексів тяжіли сільськогосподарські угіддя та шляхи сполучення.

Майже суцільна залісненість межиріч і чергування лісових ділянок на більш-менш дренажних ділянках низьких терас Великого та Малеого Сіретів з лучно-болотною та типово болотною рослинністю не сприяла відчутному аграрному освоєнню цього регіону з його малородючими світло-сірими та дерново-опідзоленими ґрунтами.

З часу виникнення Молдавського князівства (1349р.) розвиток феодальних відносин супроводжувався внутрішньою колонізацією, чому сприяло характерне лісове тваринницько-землеробське господарство, що будувалось на чергуванні пасік, сінокосів, пасовищ та ріллі, і вимагало великих земельних просторів. В молдавському селі XV–XVIII сторіч переважала циклічна система землекористування, для якої типовим було застосування підсічної та переложної системи землеробства при збереженні значної ролі тваринництва. Взагалі, переважання тваринницького напрямку як найтоварнішої галузі господарювання характеризувало села з так званим волоським правом. За цим правом, рілля, випаси, сінокоси та ліси знаходились у постійній спільній власності, а індивідуальна власність на окремі ділянки була лише періодичною.

Централізований характер феодального устрою Молдавського князівства надавав більшій особистій свободі селянам і можливості для внутрішньої міграції. Селяни, що поселялись на землях конкретних феодалів, користувались досить великими власницькими правами. Наприклад, ще до останньої чверті XVIII сторіччя вони мали право безоплатного і необмеженого користування лісом, окрім невеликих заповідних ділянок – браништ, за умов регулярної сплати десятини. Лише в 1792 році землевласники добились відміни права селян на таке користування лісом, а користування деревиною і випасання в ньому худоби дозволялось лише за згодою власника. Невдовзі були заборонені і підсіки, що призвело до деградації і практичного зникнення пізньосередньовічного типу молдавського господарювання [7].

Втім, характер господарювання у феодальній Молдавії не сприяв помітним змінам кордонів типів рослинності; на них певний вплив спричиняли відмінності у типах розселення і господарювання українського та молдавського населення. Порівняно великі українські поселення (в середньому до 25 дворів) тяжіли більше до земель старого землеробського освоєння (Прут-Дністровське межиріччя, Дерелуйська улоговина, правобережжя Прута) і оточувались, за умов парового землеробства, досить великими за площами (до 0.15км² на один двір) орними угіддями. Молдавські ж поселення були меншими за розмірами, з меншими площами ріллі і тяжіли до лісів [7].

Значна лісистість Молдавії неодноразово фіксувалась у польських документах. Про багатство Молдавії лісами і в цілому досить слабку освоєність її території йшлося у праці Д.Кантемира “*Descriptio Moldaviae*” 1715 року. Цьому сприяла й історично сформована кластерна система розселення, тобто в межах князівства по суті існували окремі, територіально не пов’язані між собою відносно густо заселені ареали, розділені слабозаселеними або практично безлюдними навіть на рівнинах лісовими (на півдні – степовими) зонами. Під час захоплення території австрійськими військовими підрозділами в серпні-вересні 1774 року, їм в деяких місцях передгір’я і гір доводилось буквально прорубувати собі шляхи крізь суцільні лісові масиви. Освоєними під сінокоси, пасовища і частково ріллю залишались днища і схили долин найбільших річок – Сірету Малого та Великого, Сучави, Глиниці і Бережниць, а також Дерелуйська улоговина. Високу лісистість Прут-Сіретського межиріччя відмітив в своєму описі Буковини і один з перших голів військової адміністрації Буковини генерал фон Сплєні [6]. Отже, дорожня мережа була слабо розвинутою і успадкованою.

Незважаючи на деяке зростання чисельності населення в перші десятиріччя Молдавського князівства (кінець XIV – початок XV ст.) розрахункова щільність

населення на переважній більшості території Північної Буковини становила менше 3 чол/км², зростаючи до 5-6 чол/км² у Попрутті та до 7-8 чол/км² вздовж долини Малого Сірету [7]. За оцінками, в межах Молдавського князівства на час правління господаря Штефана Великого проживало близько 100 тис. чол. Саме з цих причин розміри його війська навіть при тотальній мобілізації усього дорослого чоловічого контингенту князівства (народне ополчення) не могли перевищувати 20 тис. вояків. Тому вести бойові дії з чисельно переважаючим супротивником доводилось переважно партизанськими методами, а відважуватись на бої „у відкритому полі” доводилось лише у вкрай безвихідних випадках. Відповідно до людського і природно-ресурсного потенціалу будувалась і зовнішня політика князівства (необхідність залучати союзників та найманців).

Слід відмітити і той безсумнівний факт, що при такій людності і продовольчому потенціалі князівства військові дії з будь-якої сторони (із застосуванням звичайної практики конфіскації харчів та фуражу у місцевого населення) не могли тривати достатньо довго, про що свідчить перебіг подій першого етапу конфлікту 1497 року, пов’язаного з невдалою місячною облогою польськими військами короля Яна Ольбрахта Сучавської фортеці. Варто відмітити, що для забезпечення війська харчами полякам доводилось висилати доволі великі фуражирні загони на відстань понад 100 км від Сучави, що красномовно свідчить про незначний ресурсний та людський потенціал князівства. Отже, цікавими для ретроспективного аналізу є перипетії, пов’язані з відступом польського війська і його нещасливим фіналом. Найдетальніше історичні факти систематизовані і викладені у праці Едуарда Фішера „Козмин” [9], яку візьмемо за основу (рис. 1),

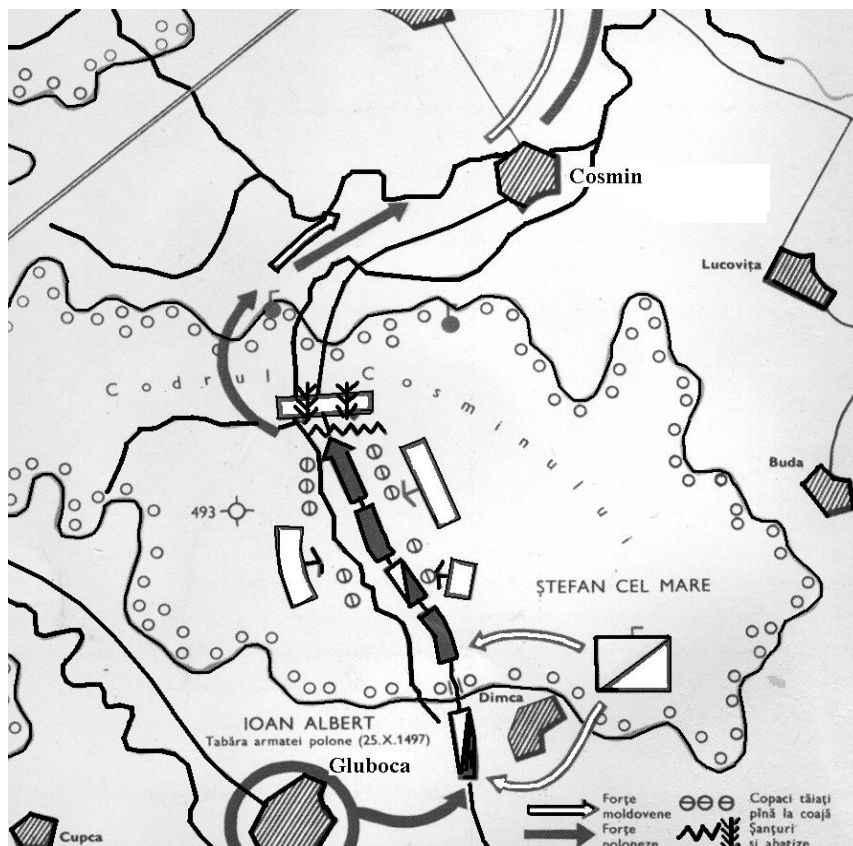

Рис. 1. Версія подій Козминської битви за Е.Фішером

хоча деякі з наведених праці фактів дещо суперечать один одному і не завжди відповідають топографо-ландшафтній ситуації.

Відхід польського війська від Сучави 19-22 жовтня 1497 року чотирма колонами здійснювався не «відкритою місцевістю з поворотом направо на довший, але безпечніший шлях» (по всьому, лівим берегом долини Сірету), а коротким через ліси та остепнену Гораїку високого правобережжя і до броду через Сірет поблизу нинішнього с.Новий Вовчинець на с.Стерче. Надалі виникають розбіжності. За одними даними, польські війська з цього села підійшли до с.Глибока, використовуючи дорогу вздовж підніжжя лівобережної третьої тераси Сірету, але зупинились на горбі Воловія під лісом на західній околиці цього села, що доволі нелогічно з топографічної ситуації. Якщо б використовувався саме цей напрямок, то війську логічно було б від села Опришени звернути на північ на пряму дорогу, яка, ймовірно, згадується під назвою Старої дороги на Чернівці, і яка нині є основною міжнародною автомобільною магістраллю.

За іншими, більш вірогідними, війська підійшли із заходу від с.Томнешти, нинішні Сучевени, тобто рухались вздовж правого берега Сірету через с.Кам'янку і робили, тим самим, досить великий крюк. Оскільки місцезнаходження доріг у середньовічні часи, надто у лісових краях, практично не змінювалось, то це дає підстави вважати, що водність Сірету на початку „малого льодовикового періоду Європи” (початок XIV – перша половина XIX ст.) була більшою від нинішньої, а територія заплави, першої та другої терас, що складають днище широкої тут долини Сірету, малодоступною для просування, тобто практично бездоріжньою.

Спірною є ідентифікація місця розташування основного табору Яна Ольбрахта перед битвою. Якщо він знаходився на вершині пагорбу на захід від с. Глибока (урочище Воловія), то з огляду на необхідність забезпечення військових і коней значною кількістю води, ця позиція виглядає вкрай сумнівною. До того ж, для розміщення великої кількості війська (понад 40 тисяч бійців) з чималим обозом (ймовірно до 5-6 тис. возів), облоговими машинами та кіньми (не менше 15-20 тис.голів) необхідна була територія щонайменше 4-5 км², яка значно перевищує розміри пагорба і прилеглої вільної від лісу місцевості. Напевне, на вершині міг знаходитись лише штаб та гвардія Яна Ольбрахта, в той час як польське військо, набране із східно-польської, малопольської шляхти, шляхти з Червоної Русі і Поділля, посполитих та німецьких найманців [9], вимушено було розміщуватись на нічліг у самому невеличкому селі Глибока та вздовж дороги від Сірету (територія села згадується у документах 1438 року як запустіла місцевість під назвою Чорна поляна – наслідок знищення у попередніх військових подіях). Західно-польська шляхта, яка виконувала роль розвідки, ще в той же день пройшла ліс і зупинилась за ним неподалік с. Козмин.

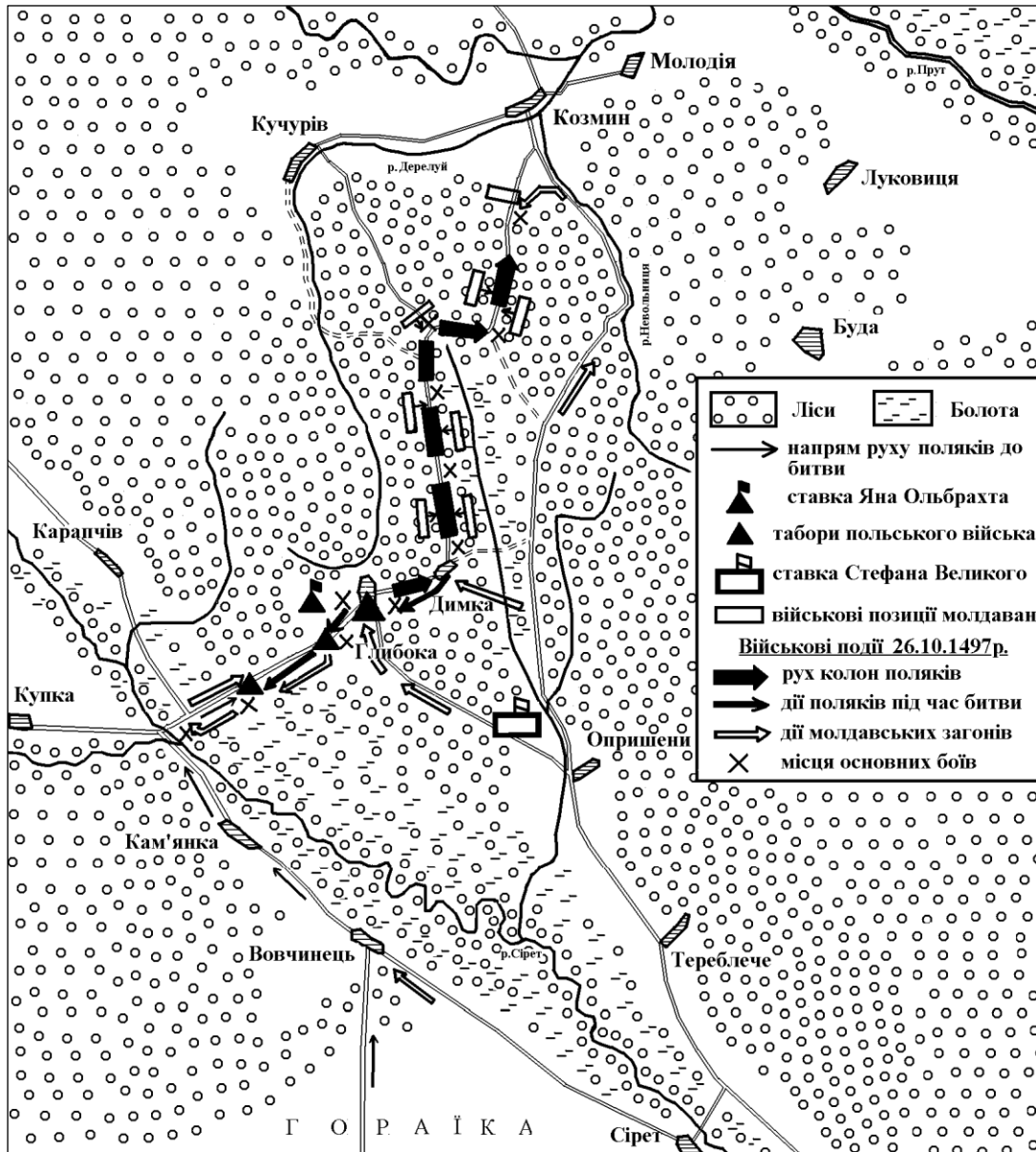
Важливим для визначення місця основної битви є пошук тієї дороги, яка вела через ліс Прут-Сіретського межиріччя на Чернівці через с. Козмин. В публікації Е.Фішера згадується, що з Глибокою на Чернівці була лише одна дорога через ліс, проте точні координати не наводяться, бо її наявність на той час розумілась як всім відома топографічна данність. Останніми точками прив'язки для нас є села Димка (Трестьяна) та Мигучени (Михайлівка) які згадуються у копії дарчого листа Штефана Великого 1 серпня 1466 р., і де йдеться про дарування полян серед дрімучого лісу [10]. Варто нагадати, що на той час ліси Карпат і Підкарпаття, з огляду на малолюдність, вкрай незначні масштаби використання лісосировини і лише у периферійній смузі їх поширення, були

важкопрохідними пралісами, з великою кількістю повалених стовбурів дерев різного ступеня збереженості та густим підростом, а Козминський ліс був лише одним невеличким фрагментом суцільної смуги, зафіксованим у історичних документах. Використовуючи метод актуалізму та здорового глузду, можна вважати, що середньовічні (і більш ранні) мешканці вибирали траси-напрямки з мінімальною кількістю природних перешкод, особливо заболочених та трясовинних місць, стрімких підйомів, річок та струмків, на яких комусь необхідно було постійно підтримувати у належному стані мости.

Ще одним важливим лімітуючим фактором, що обмежував територіальний маневр, є особливості рельєфу. Основна частина Глибоцького району знаходиться в межах території пліоценової поверхні вирівнювання, яку дринує Сірет з притоками. Північна ж частина району знаходиться у басейні р. Прут з активними геодинамічними процесами водно-ерозійної денудації, зсувами, інтенсивною глибинною та площинною розчленованістю території. Місце битви розміщувалось якраз в межах язикоподібного останця пліоценового плато, обмеженого із заходу та півночі стрімкими посіченими зсувними залісеними схилами глибоко врізаної долини р. Дерелуй, а з північного сходу – подібної долини р. Невольниця (рис. 2).

Отже, такою була дорога, прокладена по гребеню вододілу між правим бортом пологої долини витоку р.Малий Котовець та стрімкими схилами долини верхів'їв р. Дерелуй. До неї прилягали й невеличкі ділянки ріллі та сінокосів, що згадуються в документах як узлісся. Надалі найбільш логічними виглядають чотири напрямки. Перший – спуск від гори Думбрава в долину р. Дерелуй через територію нинішнього села Червона Діброва з подальшим виходом вздовж русла до с. Великий Кучурів і Козмин. Цей напрямок наведений на мапі у публікації Е.Фішера [9] (рис.1). Проте відстань між селами Мигучени та Червона Діброва (Великий Кучурів) через ліс тут не перевищує 4-5 км, а ухил ґрунтової дороги з важкосуглинистим підґрунтям робив її малопрізджою, надто для транспортування облогової техніки та артилерії. Додатково доводилось би долати через міст (?) або форсувати вбхід русло р.Дерелуй, врізане у доволі глибокий вторинний ерозійний яр. Другий – продовження напрямку через гору Думбрава до північного уступу плато і перехід на похилий гребінь локального вододілу, який поступово виводив до центру нинішнього села Волока і далі через с.Кучурів до с. Козмин. Тут довжина суто лісової частини шляху становила би 8-9 км. Третій – поворот від північного уступу плато на схід в обхід амфітеатру витоків р. Малий Котовець з виходом на черговий вододільний гребінь між витоками р.Невольниці та струмка Грушовець і поступовим спокійним спуском до с. Козмин (лісова частина шляху 10-11 км). Четвертий – спуск від села Мигучени у заболочену долину Малого Котовця з виходом на вододільний гребінь між його долиною та р. Невольниці, де зараз проходить асфальтована дорога, і надалі по сценарію третього варіанту (лісова частина шляху 9-10 км). Цей варіант найбільш проблемний, адже доводилось долати би заболочене днище долини шириною щонайменше 150 м з грузькими берегами. Не слід відкидати й можливість п'ятого варіанту – спуску від вододілу безпосередньо у долину р. Невольниця, адже цей давній гідронім прозоро свідчить про традиційний шлях («Татарський шлях», «Стара дорога на Чернівці») пересування з Північної Буковини і Прикарпаття до Подунав'я вздовж цієї ріки.

Доріг через ліс було декілька, і на користь цього свідчить ще і той факт, що

Рис. 2. Відтворена автором ландшафтно-антропогенна ситуація місця подій та перебігу битви 26 жовтня 1497 р.

на початку битви молдавські кіннотники несподівано для поляків з'явилися на північному узліссі і перекрили шляхи для відступу, хоча основні сили Штефана Великого спрямували основний удар на середину (куди також необхідно було підвести у певному порядку війська) та ар'єргард польського війська, складеного посполитими (ополченцями з польських земель) та німецькими найманцями. За розробленим планом нападу, при втягуванні більшої частини неодагненого у бойову амуніцію польського війська на вузьку ґрунтову лісову дорогу, на авангард звалювали заздалегідь підпилені стовбури дерев, що створювало її непроїжджою, а озброєні молдавські піхотинці з обох боків лісових хащ несподівано атакували колону.

Для розуміння реальної ситуації і перебігу подій варто підрахувати загальну довжину військової колони. Якщо чисельність польського війська брати

за 40 тисяч (за іншими оцінками – 60-80 тис.), то при ширині доріг у 4 м і похідної колони у 4 чол., при середньому міжрядовому інтервалі у 1.5 м, на одному кілометрі одночасно могло вміщуватись біля 2.6 тис. вояків. Впереміжку з обозними візками, що везли зброю, лати, провіант та особисті речі, на 1 кілометрі траси перебувало приблизно 1.8-2 тис.чол. З врахуванням парку облогових машин, артилерії, основного обозу похідний стрій мав би розтягнутись щонайменше на 24-25 км. Сьогодні ширина смуги лісів Прут-Сіретського межиріччя тут становить 1-3 км, в 1497 році вона приблизно сягала 10-12 км. Отже, орієнтуючись на третій варіант шляху (на який вказують сліди старої дороги у рові під назвою drumul Serbului) [9, стор.44], на лісовій дорозі під час несподіваного нападу з флангів могло знаходитись максимум 18-20 тис. практично беззбройних вояків.

Цим ще раз підтверджується той факт, що значна, але слабша частина польського війська (посполиті, німецькі найманці) ще залишалась у таборах під Глибокою і, не змігши задалегідь організувати для оборони із бойових возів вагенбург, зазнала стрімкого і нищівного удару основних піхотно-кавалерійських сил молдавського війська. Під час паніки та стовпотворіння вона була практично вся знищена. Під завершення різанини кінна королівська гвардія за наказом Яна Ольбрахта з середини лісу повернулася тією ж лісовою дорогою назад на допомогу, по ходу розігнавши малочисельну молдавську піхоту, і спромоглась відкинути головні сили Штефана Великого за р. Сірет майже до с. Кам'янка (6 км від Глибокої). Це дозволило врятувати королівське військо від повного знищення і при переслідуванні нанести молдавським загонам відчутні втрати.

Важливим є і фактор сезону, у який відбулась битва. Наприкінці жовтня довжина світлового дня не перевищує 10 годин, тож усі перипетії битви і дислокації військ відбувались у обмеженому часі.

Отже, поле битви завдяки великій лісистості і відсутності територіального маневру розтягнулось вздовж дороги від Сірету до майже околиць с. Козмин, тобто на відстань 20-22 км, що для часів пізнього середньовіччя (і пізніше) було унікальним явищем. Тактика лісової засідки дозволила значно меншому молдавському війську (максимум 16 тис. чол.) за короткий час досягти значних успіхів, знищити більше половини живої сили ворога і взяти у полон декілька тисяч вояків супротивника (більшість одразу ж була повішена чи заколота мечами у присутності Стефана Великого), захопити всю облогову техніку, артилерію, обоз і навіть особисту карету короля. Однак завдяки лісовим хащам і незначним за чисельністю молдавським загонам розсіяна і вціліла від різанини частина польського війська все ж таки дісталась тимчасового табору Яна Ольбрахта у с. Козмин, де була організована оборона і проведений огляд решток армії. Молдавські війська також зазнали відчутних втрат, і тому Штефан Великий не наважився на відкритому місці наявними силами завершити розгром. Поява і існування до сьогодні декількох великих курганів у лісі доволі прозоро вказує саме на третій варіант відступу польського війська.

Цікавим є свідчення, що в ніч з 26 на 27 жовтня, тобто через добу після битви, молдавани підпалили з підвітряного боку суху рослинність та чагарники, і полякам довелось викосити траву, щоб табір не охопив вогонь. Це можна пояснити хіба що досить тривалим перед тим бездощовим періодом, не характерним для кінця жовтня на Буковині.

На цьому нещастя не покинули пристарілого і хворого на лихоманку Яна

Ольбрахта. Перепочивши у Чернівцях і зазнавши дошкульних втрат у ар'єргардних сутичках, польське військо при намаганні з боєм переправитись вброд через р.Прут (напівгірський потік шириною до 100-150 м) у повному озброєнні було практично повністю знищено (вбито та потонуло). Врятувалось лише декілька десятків вояків з особистої охорони монарха. Саме з цього часу у Польщі пішла говірка, що «За круля Ольбрахта вся шляхта вигінела».

Козминський ліс (який з повним правом міг би називатись Глибоцьким чи Мигученським), несе белігеративну ауру. Півтора століття до того (1349 рік), практично на тому ж самому місці (Чорна поляна) армія польського короля Казимира Великого зазнали прикрої поразки від війська щойно створеного Молдавського князівства. В 1563 р. на цій же самій лісовій дорозі ледь не повторилась історія Козминської баталії. Цього разу відступаюче військо молдовського господаря Томші (Штефана) потрапило у аналогічну ситуацію, але серйозно проведена кінна розвідка і вчасно застосовані контрзаходи дозволили розігнати селян, що вже підпилювали дерева для завалів, і загін піхотинців засідки [8]. Під час першої світової війни тут також точились запеклі кровопролитні бої, після яких в навколишніх лісах залишились рештки численних окопів, а в с. Валя-Кузьмин на місці масових поховань споруджений військовий некрополь. Слід зазначити, що сьогодні, з огляду на нинішню природно-антропогенну обстановку, важко без солідної дози уяви увійти у вир історичних подій і дослідити психологію та мотивації конкретних вчинків тогочасних державних керівників (рис. 3).

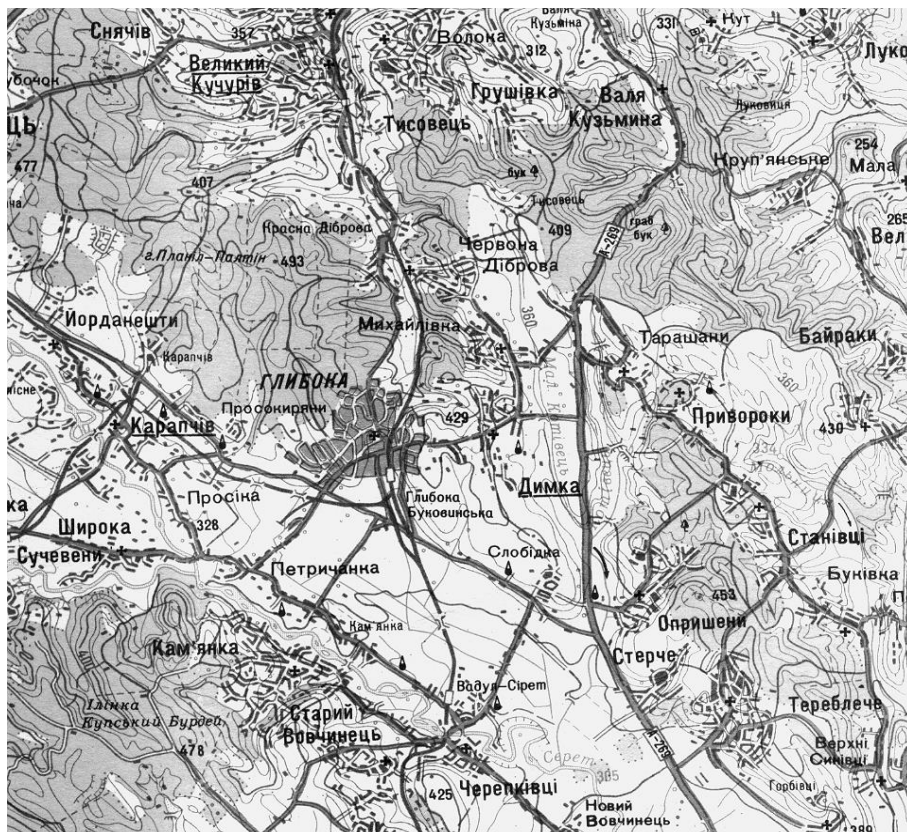

Рис. 3. Сучасний стан антропогенізованих ландшафтів регіону

Висновки. Особливості ландшафтного антуражу відігравали і відіграють важливу роль у формуванні передумов і перебігу знакових історичних подій.

Домінування лісів і незначні осередкові локалітети освоєних безлісних ділянок у Підгір'ї та Прут-Сіретському межиріччі визначили стратегію і тактику військового вирішення конфлікту. І навпаки, характер битви ще раз підтвердив особливості природних умов регіону наприкінці XV століття, яке у Європі відзначалося деяким знелюдненням, запустінням і ренесансом лісів.

Факти дозволяють позбутись ще одного міфу. За легендами, після завершення битви за наказом Штефана Великого 20 тис. польських шляхтичів запрягли у плуги і переорали ними ділянку землі, на якій, окропленій кров'ю страчених полонених, висадили жолуді і невдовзі виріс ліс, названий Червоною Дібровою. Таку ж назву отримало й село, що виникло пізніше. Неповдалі с.Валя-Кузьмин досі у пошані місцевого молдавського населення старий дуб, начебто висаджений самим воєводою. Але, як показали підрахунки річних кілець на стовбурі нещодавно спиленого сусіднього, такого ж самого за розмірами дуба, його вік не перевищує 300 років. І не було ніякого сенсу та реальної можливості в умовах переслідування швидко відступаючого ворога засаджувати дубом невеликі орні ділянки на полянах, тяжко відвойовані у лісу і розкорчовані нечисленним на той час місцевим населенням. Із 40 тис. польського війська лише декілька тисяч потрапили у полон, і серед них переважали не шляхтичі, а посполиті; вижили лише ті, хто був взятий у полон турецьким допоміжним загоном (біля 2 тисяч яничар Сілістрійського гарнізону) і потім відпущений на волю за викуп.

Насамкінець, найкращим матеріальним доказом конкретних місць основних подій битви були б знахідки братських могил загиблих з обох боків, адже за християнськими звичаями, яких дотримувались обидві ворогуючі сторони, усі загиблі та померлі від ран, мусили бути поховані. Це ж диктувалось і необхідністю дотримання санітарно-епідеміологічних вимог. Цікавим є те, що у землемежувальних документах наступного XVI століття фіксується поява численних могильників, візуальні сліди яких, окрім декількох курганів, донині погано збереглись.

З огляду на перспективи розвитку туризму у Чернівецькій області доцільним є розробка туристично-пізнавальних маршрутів „По історичних місцях бойових дій на Буковині”, серед яких автомобільно-пішохідний „Козминський ліс” може стати популярним для любителів історії і старовини з Польщі, Молдови, Румунії та прихильників «белігеративного» туризму.

1. Воропай Л.І., Коржик В.П., Куниця М.О. Природні системи Північної Буковини як фактор розвитку соціальних процесів та світогляду // Сучасна гуманітарна освіта: стан і перспективи. – Чернівці, 1996. – С. 259-261.
2. Коржик В.П. Антропогенные изменения ландшафтов Северной Буковины и актуальные задачи рационального природопользования. – Науч. докл. к защите диссерт. – Киев, 1992. – 24 с.
3. Коржик В.П. О рефлексивных аспектах историко-географических исследований // Тези допов. міжнар. наук.-методолог. конф. “Ландшафтогенез – 2000: філософія і географія”. – К., 1996. – С. 112-115.
4. Коржик В.П. Антропогенизация среды: историко-географические аспекты // Природопользование в условиях дифференцированного антропогенного воздействия. – Minsk–Sosnowiec, 2000. – С. 7-11.
5. Коржик В.П. Екологічні аспекти історико-географічного процесу // Наукові записки Вінницького держ. педагог. ун-ту. Серія: Географія, Вип.1. – Вінниця, 2002. – С. 33-37.
6. Коржик В. Лісистість Буковини як функція антропогенізації довкілля // Наук. вісник Чернівецького ун-ту, сер. Географія, вип. 104. – 2001. – С. 36-60.
7. Полевой Л.Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 160 с.
8. Fischer E. Die Bukowina. – Czernowitz, 1899.
9. Fischer E. Kozmin. Zur Geschichte des polnisch-moldauischen Krieges im Jahre 1497. – Czernowitz, 1902 – 78 p.
10. Documente privind istoria României. Veacul XIV, XV, A.Moldova. Vol. I (1384 – 1475). – Buc.: Ed.Academici RPR, 1954. – № 418. 1466 (6974) August, 1.